

CAUZELE DESTRĂMĂRII UNIUNII SOVIETICE

Artur COZMA

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

In the given article the author intends to stimulate a discussion in relation to the causes and consequences of the break up of the Soviet Union. The author offers an analysis in order to understand that the failure of the Soviet system was pre-determined by the lack or decline of democracy.

„Secolul nostru demonstrează că triumful idealurilor dreptății și egalității este totdeauna efemer, dar și că, dacă reușim să ne păstrăm libertatea, suntem capabili să o luăm mereu de la început... Nu trebuie să disperăm, nici chiar în situațiile cele mai lipsite de speranță”.

(Leo Valiani, istoric, Italia) [1]

Secolul XX a fost cel mai violent secol din istoria omenirii, care a distrus iluziile și idealurile privind dreptatea și egalitatea între oameni. A fost un secol al luptei între ideologii – Războiul Rece, în sensul că forțele în conflict s-au situat pe poziții ideologice diferite. Această confruntare nu putea cunoaște nici compromisuri, nici respect față de adevăr și nici concesii.

În această luptă se manifesta activ Uniunea Sovietică, care a intrat, cu începutul anilor ‘80, într-un declin ireversibil. Practic, evenimentele care i-au marcat existența în secolul XX, constituie episodul prea puțin glorios dar, s-ar putea spune, inevitabil – al evoluției sale, începând cu lovitura de stat din 25 octombrie 1917. Decretele Guvernului Sovietic, privind abolirea proprietății private, relațiilor de piață, suprimarea libertăților individuale etc., au transformat lovitura de stat într-o revoluție comunistă.

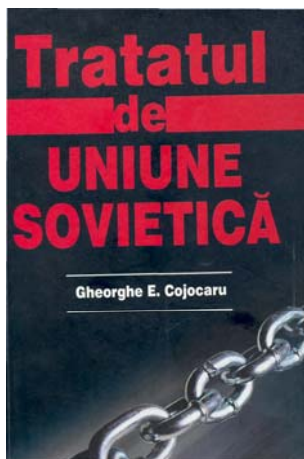
Pe ruinele Imperiului Rus se constituie un nou imperiu – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Fondatorii acestei uniuni făgăduiau să edifice un stat modern, bazat pe echitatea socială, egalitatea în drepturi a popoarelor și principiile democratice, considerat superior sistemului capitalist, din punct de vedere moral și economic.

Omenirea cunoaște mai multe proiecte utopice de a constitui un paradis pe Pământ. Astfel, Thomas Morus, în lucrarea *Utopia* (1516), a descris un stat ideal, unde toți oamenii sunt egali și există o armonie între ei, condamnând proprietatea privată. Totodată, fiind un om cinstit, autorul se îndoia: „**Nu se va întâmpla așa, că desființarea proprietății private îi va face pe oameni trântori?**”, deoarece oamenii sunt buni și răi. Marele Experiment Utopic a fost implementat forțat în Uniunea Sovietică și în țările socialiste și s-a terminat cu eșec.

La 30 decembrie 1922 a fost formată Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, clădită pe ruinele Imperiului

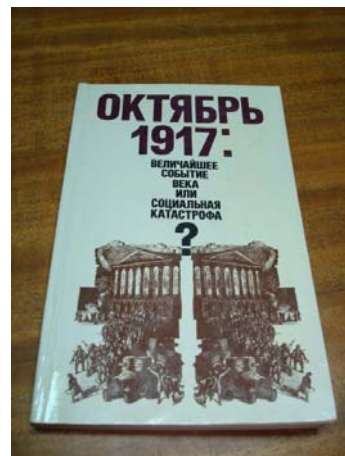
Rus. Cunoscutul istoric Gheorghe Cojocaru susține: „Edificiul noului Imperiu Sovietic urma să fie așezat pe temeliiile unui tratat unional / de Uniune, încheierea exemplară a căruia trebuia să elimine orice încercări de contestare a proiectului imperial bolșevic. Analiza acestui proiect, având ca punct de plecare, ca obiectiv central și ca punct final de cercetare **Tratatul de Uniune Sovietică**, oferă cheia pentru descifrarea întregului parcurs al URSS” [2]. În 1922 se refăcea un Imperiu prin reunirea unor teritorii cucerite de regimul bolșevic, inclusiv în 1940 prin re-anexarea la Imperiul Sovietic a Basarabiei și formarea RSS Moldovenești și a republicilor baltice.

Fondatorii noului stat au promis mari schimbări, lichidarea nedreptăților și a inegalității sociale și edificarea unei comunități de oameni egali, printr-o dezvoltare rapidă. Pentru realizarea acestor deziderate a fost preconizat un șir de restructurări cardinale: **desființarea proprietății private, industrializarea în marș forțat, colectivizarea forțată etc.**

În rezultatul naționalizării mijloacelor principale de producție și concentrării economiei în mâinile statului a fost efectuată exproprierea nu doar a elitei capitaliste, dar și a micii burghezii și chiar a țărănimii. Aceasta a permis nu doar concentrarea maximală a resurselor materiale, dar și mobilizarea suplimentară a acestor resurse din contul grupărilor sociale de bază.

În evoluția multiseculară a societății umane s-au afirmat, prin mari chinuri, revolte, revoluții, patru valori general-umane: **proprietatea privată, relațiile de piață, concurența și libertatea individului**. Revoluția din Octombrie 1917 a desființat aceste valori. Pe parcursul a circa 70 de ani de construcție comunistă s-a încercat experimentarea teoriei marxiste în practica sovietică de a desființa valorile sus-numite și a le înlocui cu valori noi: proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție, desființarea relațiilor de piață și a concurenței, privarea individului de libertate personală și înlocuirea cu libertatea colectivă. În continuare vom ilustra această teză cu factori care au provocat evoluția și prăbușirea Uniunii Sovietice.

Desființarea proprietății private. Revoluția socialistă și-a propus să înlăture sistemul capitalist de producție și să realizeze o autentică eliberare de exploatare a societății. Pe parcursul istoriei toate relațiile de proprietate au fost supuse unor schimbări și transformări permanente. De exemplu, Revoluția franceză a desființat proprietatea feudală, înlocuind-o cu proprietatea burgheză. Revoluția comunistă din 1917 a desființat proprietatea burgheză, înlocuind-o cu proprietatea colectivă. Centrul imperial sovietic a implementat în practică teza marxistă: „**comuniștii pot să exprime teoria lor printr-o singură formulă: desființarea proprietății private**” [3].

Procesul de expropriere a început cu bunurile funciare. Decretul asupra pământului din 26 octombrie 1917 declara desființarea pentru totdeauna a dreptului de proprietate privată asupra pământului. Se specifica: „**Pământul nu poate fi nici vândut, nici cumpărat, nici dat în arendă sau ipotecat, nici înstrăinat în vreun alt mod**” [4]. În baza acestui decret s-a înfăptuit colectivizarea forțată și formarea gospodăriilor colective. A urmat apoi un decret de naționalizare a bunurilor imobiliare din mediul urban. Un decret din mai 1918 desființa principiul moștenirii, iar un altul, emis în luna următoare, hotărâna naționalizarea industriei. Toate aceste măsuri erau menite să lichideze proprietatea privată asupra capitalului și altor valori productive; ele puneau în practică dictonul lui Marx, conform căruia abolirea proprietății private este chintesența comunismului [5]. Productivitatea muncii și munca în colectiv au fost ineficiente. Uniunea Sovietică nu-și putea hrăni propriul popor. Acest fenomen este un rezultat al practicii comuniste de transformare a proprietății private în proprietate socialistă.

Astfel, pe parcursul a 70 de ani, regimul sovietic, prin metode represive, s-a străduit să implementeze dogmatic teza marxistă privind proprietatea privată. Însă, nu s-a reușit de a transforma ceea ce este un dat al naturii umane, ceea ce este „al meu” în „al nostru”, adică al tuturor. Iurie Andropov, care cunoștea realitatea sovietică în profunzime, a recunoscut în articolul „Învățătura lui Karl Marx și unele probleme ale construcției socialiste în Uniunea RSS” (1983): „**Istorică experiență a socialismului real arată că transformarea a ceea ce este „al meu”, privat proprietăresc, în „al nostru”, comun, nu e un lucru simplu**” [6].

Oricât de paradoxal ar părea, comunismul și-a aflat numeroase rădăcini în creștinism. În acest context menționăm că dezbaterea în jurul proprietății private rămâne deschisă. În veacul al IV-lea, Sfântul Ambrozie spunea: „Pământul a fost făurit ca să fie al tuturor, bogați și săraci”. De ce, bogaților, vă însușiți dreptul la proprietate? [...] Dumnezeu a făcut toate lucrurile pentru ca toți să se bucure de ele, iar pământul să le aparțină tuturor. Prin urmare, natura a scos la iveală dreptul de comună proprietate; **uzurparea a făurit proprietatea privată**” [7].

Lichidarea pieței capitaliste și crearea pieței socialiste. Organizarea socialistă a economiei începe cu lichidarea pieței, ceea ce presupune lichidarea elementului regulator al acesteia – jocul „liber” al legilor cererii și ofertei. Astfel, unul dintre principiile de bază ale comunismului era lichidarea pieței – instituție care reprezenta, conform unui teoretician comunist, „focarul de infecție din care se răspândesc periodic microbii capitalismului” [8]. Pentru marxisti, piața este inima economiei capitaliste, așa cum banii sunt sângele ei. Sugrumarea liberului schimb al produselor și serviciilor era, de aceea, punctul principal pe agenda politicii

economice a regimului, un punct a cărui realizare a urmărit-o pe tot parcursul istoriei sovietice. Eliminarea pieței libere și centralizarea distribuției sub controlul statului au constituit măsuri îndreptate împotriva sistemului capitalist, dar, de fapt, această politică a adus mari prejudicii sistemului economic sovietic.

Planificarea centralizată a economiei. Fragilitatea socialismului începe de la sistemul de planificare centralizată a economiei. Planificatorii de la centru stabileau planuri de dezvoltare a tuturor ramurilor economiei naționale, cunoscute sub denumirea de planuri cincinale. Planificarea, considerată ca un model pentru întreaga lume, era în esență un exercițiu pe hârtie. Nici una din cifrele ei nu s-a verificat vreodată în mod independent [9].

O economie înregimentată, bazată pe planificarea de la centru a producției și pe monopolul de stat asupra comerțului, nu avea, desigur, cum să coexiste cu o piață liberă a forței de muncă. Mâna de lucru trebuia și ea înregimentată. Troțki justifica această situație prin faptul că omul este o ființă mai degrabă leneșă. De regulă, el se străduie să ocolească munca, astfel singura cale de a atrage forța de muncă necesară sarcinilor economiei este de a introduce *munca obligatorie* [10].

Regimul a introdus munca obligatorie pentru întreaga populație. În statul socialist munca obligatorie pentru toți se încadra în structura planului economic unic. La începutul anilor '80 oamenii sovietici erau „pescuiți” în stradă, magazine, cinematografe și cercetați de ce nu sunt la locul de lucru. Dezinteresul față de munca colectivă și mizeria cotidiană au fost printre cauzele principale ale prăbușirii regimului comunist.

De asemenea, eșecul economiei planificate și stagnarea crescândă din perioada Brejnev au fost agravate de povara extrem de grea a cheltuielilor militare.

Industrializarea în marș forțat. Potrivit apologeților comuniști, industrializarea URSS a fost cea mai mare operă a regimului sovietic. Programul lui Stalin de industrializare a URSS poate fi înțeles ca o încercare de a pune pe picioare o economie de război, care ulterior a zdrobit mașina militaristă fascistă, în 1945. Imaginea și pericolul războiului explică de asemenea și forma pe care a luat-o industrializarea sovietică. Caracterul industrializării sub Stalin poate fi studiat optim în legătură cu planurile cincinale care constau dintr-o serie de programe de creștere industrială exprimate în termeni de obiective de volum al producției [11].

Noua Politică Economică, care permitea o libertate limitată a pieței în contextul economiei socialiste, a fost înlocuită, la sfârșitul celui de-al treilea deceniu, cu un plan cincinal elaborat de la centru. Acesta presupunea un program extrem de ambițios de industrializare forțată, ghidată de stat, și de colectivizare a agriculturii. În ciuda poticnelilor și greșelilor de început, primele două planuri cincinale au dus la o rapidă industrializare, pornind de la o bază economică foarte scăzută. Uniunea Sovietică, catalogată în general ca cea mai săracă națiune din Europa în 1922, se industrializa acum într-un ritm fenomenal, depășind de departe viteza industrializării Germaniei din secolul al XIX-lea și al Japoniei din secolul al XX-lea [12].

Industrializarea Uniunii Sovietice, apoi a lagărului socialist asigura modernizarea acestor țări prin reducerea ponderii agriculturii și creșterea sectoarelor industrial și administrativ, dar și prin factori caracteristici modernizării seculare a societăților occidentale. Înfăptuită într-un ritm excesiv, această modernizare se caracteriza prin slaba calitate a produselor, prin risipa de resurse umane, financiare și materiale – inclusiv din cauza locului ocupat de producția militară [13].

Industrializarea a fost una dintre principalele preocupări ale partidelor comuniste aflate la putere care încercau să facă din ea pivotul organizării centralizate a economiei, să se doteze cu o forță armată modernă în stare să mențină regimul instituționalizat, să îi asigure chiar expansiunea și să favorizeze emergența unei clase muncitoare, condiție a punerii în practică a proiectului comunist. Aceasta era o luptă împotriva forțelor ostile din interiorul Rusiei și o pregătire de război împotriva dușmanilor capitaliști din exterior. Astfel se explica și se justifica industrializarea forțată a URSS.

„Planul cooperatist al lui Lenin” – a fost a doua componentă în construcția socialismului din URSS. Acest plan s-a început cu colectivizarea forțată încă în timpul lui Lenin. Însă, **Marele asalt împotriva țăranimii** s-a realizat în perioada lui Stalin. Teoria care justifica colectivizarea era aceea că fermele mici, nemecanizate și ineficiente, vor fi înlocuite cu ferme puternic mecanizate, care vor produce recolte cu o eficiență mult mai mare.

Colectivizarea înfăptuită de Stalin, cu începere din 1929, vizează lichidarea proprietății țărănești individuale și a pieței libere de produse agricole, tolerantă în timpul NEP. Ea constituie forma cea mai extremă a politicii comuniste față de țăranime, care reprezenta în Rusia marea majoritate a populației. Odată cu demararea colectivizării, în anii 1930-1933, populația lagărelor de concentrare a crescut la 10 milioane [14].

Colectivizarea distruge elita țărănimii – „chiaburii”, aceștia nefiind adesea decât țărani cei mai întreprinzători – și agricultura sovietică nu-și va mai reveni: colhoznicul se dezinteresează de producție, lasă șeptelul animal fără îngrijire, nu întreține tractoarele și mașinile, practică sistematic furțișagul și se sustrage cât poate de la munca colectivă printr-un absentism masiv [15]. Acest fenomen se observă pe tot parcursul istoriei sovietice. La fel de profund este și impactul psihologic și politic. Colectivizarea accentuează criminalizarea puterii și a societății. Numeroși colhoznici devin apatici și cad în alcoolism. Modul brutal în care s-a realizat colectivizarea antrenează rezistența țăranilor, dezorganizarea satelor, lipsa motivațiilor țăranilor, lipsa de utilaje și îngrășăminte antrenează diminuarea producției de cereale, făcând să reapară foametea [16].

Colectivizarea a marcat schimbări sociale dramatice, de o amploare nemai-văzută de la abolirea iobăgiei din 1861, consemnând și o cădere dramatică a standardului de viață a numeroși țărani colhoznici care nu beneficiau de venituri stabile și nici de pensii adecvate. Astfel, colectivizarea a avut de înfruntat o rezistență generală și adeseori violentă a țărănimii.

Mulți istorici sunt de acord că distrugerile provocate de colectivizarea forțată au determinat foametea teribilă care a cauzat moartea a până la 5 milioane de oameni, între anii 1932-1933, în mod special în Ucraina și în regiunea inferioară a fluviului Volga [17].

Rusia a fost transformată dintr-un exportator important de cereale într-un importator permanent. Cumpărând cereale din străinătate, Moscova a finanțat dezvoltarea agriculturii din alte țări, în loc să-și rezolve propriile probleme în acest domeniu. URSS a transferat aproximativ 9 mii de tone de aur în băncile occidentale. Anual, 200-300 de tone de aur au fost vândute pentru a se acoperi necesarul de hrană [18]. Aceste sume astronomice s-ar fi putut folosi pentru transformarea sectorului agricol al țării într-un model de producție echilibrată și profitabilă.

Prețul colectivizării în URSS a fost uriaș: generații de țărani fiind sacrificați, deportați, distrus sistemul tradițional de proprietate și constituit un sistem de dependență de structurile centralizate. Astfel, putem constata că „Transformarea socialistă a agriculturii” a fost un eșec pentru regimul sovietic.

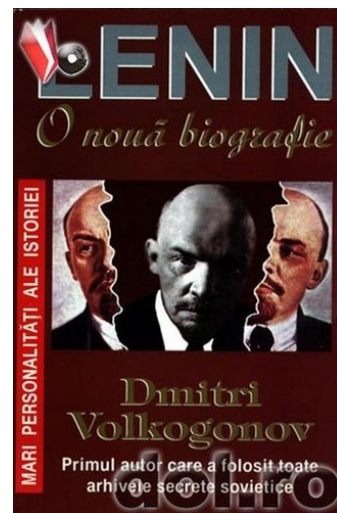
Industrializarea și colectivizarea forțată au condiționat o economie plină de lipsuri majore: producția agricolă nu reușește să asigure aprovizionarea unei populații urbane în continuă creștere, în vreme ce hipertrofia industriei grele provoacă o penurie cronică de bunuri de larg consum.

Fenomenul culturii sovietice. În URSS, pe parcursul a 74 de ani, s-a format fenomenul culturii sovietice – un fenomen complex și contradictoriu, care reunește, pe de o parte, mitologii totalitare, ideologii dogmatice, suprimarea de disidență, artă primitivă, dar, pe de altă parte – fără îndoială, realizările culturale de o importanță mondială.

Pentru marxiști, cultura e o „suprastructură condiționată economic, care reflectă interesele și valorile claselor dominante”. Ei pretindeau că triumful socialismului va da naștere unei culturi noi, care va exprima interesele și valorile proletariatului, adică a noii clase conducătoare. Ajunși la putere, bolșevicii au trecut la punerea în practică a acestui concept, încercând să creeze o cultură nouă, proletară. Dar, constituirea unui model nou al construcției culturale este un proces complicat, contradictoriu și uneori tragic. O problemă importantă a acestui proces a devenit corelația între nou și vechi în cultură. În conducerea bolșevică nu era unanimitate: unii cereau lichidarea fără cruțare a moștenirilor trecutului, alții propuneau o abordare mai realistă.

Politica culturală a guvernării sovietice constituie un ansamblu de măsuri promovate de regimul totalitar, menite să modeleze spiritele și să creeze omul nou cu convingeri comuniste – *Homo sovieticus*. Regimul totalitar își exercita controlul asupra intelectualității de creație și a activităților culturale prin intermediul a două instrumente: cenzura și monopolul strict asupra organizațiilor și acțiunilor culturale. Prin aceste și alte mijloace Partidul Comunist a căutat să impună învățământului și științei, procesului de creație artistică principiile sale ideologice. Intelectualitatea era obligată să-și pună talentul și activitatea în serviciul regimului comunist. Erau promovate creații artistice care oglindeau manifestările patriotismului sovietic și ale internaționalismului socialist, valorile morale care neglijau credințele religioase și conștiința de neam.

Oamenii de creație care se opuneau politicii partidului erau expulzați din țară, împușcați sau trimiși în lagărele staliniste. În epoca Brejnev multora dintre aceștia li se retrăgea cetățenia sovietică, fiind obligați să plece din URSS. Între 1970 și 1988, aproape 50.000 de scriitori, muzicieni, realizatori, dansatori, regizori, ziariști, istorici, filosofi – dintre care mulți au făcut parte din mișcarea disidentă – părăsesc URSS [19].

Un ziar gruzin din epoca Hrușciiov se întreba retoric: „Câți eminenti scriitori, poeți, artiști, oameni de știință și ingineri au pierit în Gruzia, reprimăți ilegal, supuși torturii, exilului sau împușcați?” [20]. Același lucru s-a produs în toate republicile unionale – o anihilare tragică, inimaginabilă a culturii, a științei, a celei mai bune părți a intelectualității [21].

Printre factorii care au determinat destrămarea URSS este de remarcat **lichidarea libertății individului**. În URSS toți cei care nu împărtășeau ideologia comunistă și manifestau opinii diferite erau considerați disidenți. Unul dintre cei care înfrunghia disidența a fost Andrei Saharov, care, împreună cu alți doi fizicieni, a creat în 1968 Comitetul pentru Apărarea Drepturilor Omului [22].

Din prima etapă a guvernării leniniste și până la începutul anilor '80, disidența a fost tratată ca o boală psihică, iar disidenții erau întotdeauna în pericol de a fi supuși „tratamentului” în spitale psihiatrice speciale.

Această abordare și tratament inuman se explică prin faptul că sistemul sovietic era prezentat, de obicei, ca unul care „pune capăt conflictului „burghez” dintre individ și stat. Este cunoscut faptul abținerii Ambasadorului URSS în cazul votului Adunării generale a Națiunilor Unite care a adoptat Declarația Universală a Drepturilor Omului în decembrie 1948. Reprezentantul sovietic a susținut că „într-o societate în care nu există clase rivale o contradicție între guvern și individ este imposibilă, întrucât guvernul este de fapt individul colectiv”.^{*} Într-o astfel de interpretare era și firesc că un disident sau cineva care se abate de la politica partidului și statului sovietic nu poate fi considerat decât dușman al societății sau bolnav psihic.

Distrugerea credinței. O altă cauză a dezintegrării Imperiului Sovietic a fost lupta contra religiei. În timpul țarismului ortodoxia era religia oficială. Biserica Ortodoxă era total dependentă față de monarhie [23]. Religia, considerată de Marx „opiul poporului”, a opus comunismului modern – ateu și materialist – chestiunea lui Dumnezeu și a spiritualității. În acest context putem menționa opinia lui Dmitrie Merejkovski. După cum menționa vestitul scriitor rus, „cele două premise necesare pentru triumful socialismului sunt distrugerea lui Dumnezeu și distrugerea personalității. Una decurge din cealaltă, pentru că afirmarea lui Dumnezeu în omenire este afirmarea Personalității Divine absolute, a Omului-dumnezeu. Turnul Babel socialist se clădește pe oasele Dumnezeului ucis și ale omului ucis” [24]. Astfel, politica comunistă se materializa în negarea instituției tradiționale care era Biserica Ortodoxă.

Politica bolșevică în domeniul religios a avut două fațete: una culturală, cealaltă politică. Noii conducători ai Rusiei vedeau în credința religioasă o superstiție care frâna modernizarea societății. Ei vedeau în Biserica Ortodoxă o putere și ideologie conservatoare. Nici o altă activitate a regimului totalitar nu a provocat mai multă suferință mării mase a populației decât profanarea credinței, închiderea lăcașurilor de rugăciune și persecutarea clerului.

În privința religiei, Lenin era adeptul persecuției deschise. Istoricul rus D.A. Volkogonov a descoperit printre documentele rămase de la Lenin un ordin în care acesta cerea să fie informat zilnic asupra numărului de preoți care erau împușcați. Acest ordin declanșează un val de persecuții religioase: 8.000 de preoți, călugări și credincioși sunt împușcați [25].

Campania desfășurată de autorități împotriva autorităților religioase, mai ales împotriva Bisericii Ortodoxe, a luat forme dintre cele mai diverse: eliminarea mijloacelor de subzistență ale clerului, jefuirea lăcașurilor de cult și schimbarea destinației lor, scoaterea în afara legii a învățământului religios, înlocuirea sărbătorilor religioase cu festivități comuniste [26].

Astfel, politica comunistă se materializa în negarea celei mai influente instituții tradiționale. În consecință, distrugerea credinței în Dumnezeu a erodat, până la urmă distrugând și credința în idealurile comuniste.

Falimentul PCUS. În URSS regimul comunist se baza nu pe lege, ci pe forță, deoarece toată puterea se afla în mâinile Partidului Comunist. În toate posturile conducătoare ale statului erau numiți membri de partid. Astfel, PCUS devine un partid-stat care deținea monopolul nu numai asupra vieții politice, ci și pe aparatul de stat.

Posturile-cheie din partid, din conducerea țării, din armată, din organele de informare, din școli sunt ocupate de oamenii cei mai adecvați practicii totalitarismului, care o susțin și sunt gata să o realizeze. Politica de cadre a dictaturii e în stare ca, într-un interval istoric scurt, să schimbe oamenii aflați la diferite niveluri ale puterii, aducându-le tipologia în concordanță cu ideologia și – în și mai mare măsură – cu practica conducerii în noile condiții. Se observă, totodată, și influența inversă: oamenii formați de putere cer elitei conducătoare să corespundă canonului totalitarist. În condiții de stabilitate, această influență nu are

^{*} Stanley Hoffman. Janus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. Știința, 1999, p. 342

prea multă importanță, dar într-o perioadă de schimbări sociale, în special în cazul reformelor venite de sus, această presiune conservatoare poate deveni un puternic factor inhibitor [27].

Școala de la Frankfurt a introdus în știință termenul de personalitate autoritaristă. Se considerau caracteristice acestui tip de personalitate ploconirea în fața puterii, lipsa dubiilor în legitimitatea sa, obișnuința și plăcerea supunerii față de superiori, însoțite de severitate și intransigență față de inferiori. Deosebirea dintre puterea autoritară și cea totalitară, stabilită în politologie, face posibilă o înțelegere mai completă a modului în care e asigurat regimul pe plan psihologic, și anume – prin cadre corespunzătoare. „Cei care conduc pot fi incapabili să genereze consimțământul și angajarea celor conduși” [28].

Către anul 1988 PCUS avea în componență circa 17.500.000 mln. de membri raportați la 278 milioane de locuitori. Funcția principală a aparatului de partid era de a controla și conduce societatea prin intermediul acestei mase de comuniști, care era prezentă la toate locurile de muncă și în toate colectivele care formau societatea sovietică [29].

Partidul era oficial condus de Congres. Iar între congrese activitatea lui era dirijată de Comitetul Central, care alegea Biroul Politic. La posturile de răspundere erau aleși acei membri ai partidului care îi dovedeau devotament și loialitate.

Majoritatea membrilor conducerii de vârf a partidului erau trecuți de șaiszeci și cinci de ani, mulți chiar de șaptezeci. Astfel, Biroul Politic, alcătuit din 13 membri, care devenise un organ de stat și „deținea puteri incomparabil mai mari decât acelea cu care ar fi fost investit orice împărat” [30], ajunge să semene cu un cămin de bătrâni, care mai era supranumit „oligarhia bătrânilor debili”.

Adevărata clasă conducătoare, așa-zisa „nomenclatură”, consta din circa 500.000 de activiști de partid și înalți funcționari guvernamentali. Aceasta era o castă privilegiată, recompensată cu putere administrativă și cu privilegii economice bazate pe accesul la un sistem de distribuție închis, care cuprindea magazine de alimente și alte bunuri de consum, locuințe, călătorii în străinătate, stațiuni de odihnă etc.[31].

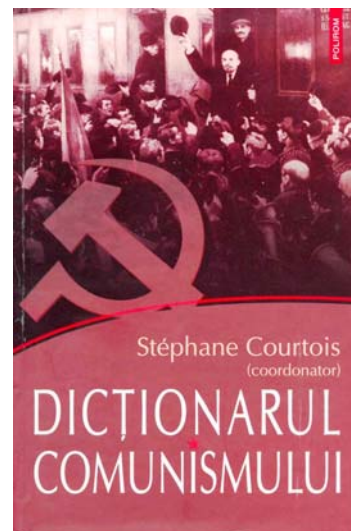
În perioada lui Leonid Brejnev „privilegiile nomenclaturii de partid s-au extins tot mai mult. Membrii Biroului Politic erau tratați ca niște seniori. Dispuneau de reședințe oficiale ce păreau adevărate palate, cu rezervații de vânatoare și personal de serviciu; acces cu prioritate la magazinele speciale și se bucurau de atenții de tot felul” [32]. Astfel, PCUS devine „o castă conducătoare închisă în ea însăși și a cărei putere, întru disprețul egalitarismului oficial proclamat, se bazează pe privilegiu și favoare” [33].

Birocrația partidului și a statului urma exemplul marilor demnitari. Cu cât nivelul salariilor era mai scăzut, cu atât aceștia cedau mai ușor tendințelor corupției. Acest fenomen poate fi explicat astfel: „Partidul de masă conducea tot, dar nu producea nimic, era ca un parazit viu ce se hrănea cu substanță națională, distrugând-o în fiecare zi câte puțin” [34]. Către începutul anilor ‘80 PCUS se transformase într-un monolit, incapabil să se mai schimbe. Situația nu putea conduce decât spre un dezastru total.

Criza ideologiei și a valorilor comuniste. În noile condiții create de criza sistemului totalitar, nomenclatura de partid s-a orientat către alte valori față de cele anterioare. Această atitudine a dat naștere unei „noi mentalități” și a creat noi modele de activitate, orientate spre democrație și un alt stil de viață. Astfel, se produc „ciocniri de interese”, voințe politice și, ca rezultat, apar conflicte dintre valorile anterioare sovietice și noile valori democratice. Aceasta duce inevitabil și la o confruntare directă între noua nomenclatură și cea veche. Acest conflict ideologic a avut ca efect revizuirea vechilor valori, care ulterior au fost înlocuite cu cele noi. Odată cu dezideratele înlocuirii valorilor totalitare cu cele general-umane își fac apariția noi personalități politice, științifice sau culturale care prin activitatea lor energică se impun ca lideri ai mișcării de eliberare. Asemenea exemple de schimbare a valorilor vechi cu cele noi sunt numeroase în istoria umanității.

Contradicțiile inerente ale acestor politici ar fi putut fi suprimate de un regim totalitar puternic, dar, în același timp, consecințele unei asemenea reprimări ar fi slăbit și mai mult sistemul existent. Iar atunci când restricțiile regimului totalitar au fost anulate, cum s-a întâmplat sub Gorbaciov, contradicțiile au explodat, amenințând însăși existența sistemului [35].

Aspectele de mai sus au un caracter general și, într-o anumită privință, ele exprimă visul dintotdeauna al umanității de a aspira către mai mult și către mai bine. Schimbările ce s-au produs și se produc în perioada de tranziție de

la regimul totalitar la cel democratic sunt rapide, având caracter de revoluții. Aceste schimbări sunt reprezentate prin rupturi bruște, brutale, profunde care se instalează brusc și schimbă complet configurația statului, mentalitatea și influențează modul de viață.

Implozia – faza finală în destrămarea Uniunii Sovietice. Conform definiției din Dicționarul Explicativ al Limbii Române, noțiunea de implozie este explicată în felul următor: „Fenomen opus exploziei, care constă în pătrunderea rapidă a aerului într-un spațiu închis, fără aer, când pereții acestuia sunt distruși.” E vorba de politica de restructurare a lui Mihail Gorbaciov care a inițiat „perestroica” cu componentele sale: publicitate, transparență, libertatea de opinii etc. Salutând descătușarea anunțată de sus, oamenii își exprimau deschis opiniile, doleanțele, năzuințele tainice. Ca rezultat, s-a constituit acel suport al democrației – aerul libertății – care a pătruns într-un spațiu închis, izolat de restul lumii. În rezultatul pătrunderii rapide a libertății spiritului uman, Uniunea Sovietică s-a destrămat. Nimic nu poate fi durabil ce a fost construit prin puterea forței. Imperiul Sovietic adunat cu forța, ca și oricare alt imperiu, s-a destrămat, fără a se împotrivi acestor schimbări epocale. Coloniile Imperiului Sovietic au fost abandonate pașnic, fără luptă.

În martie 1990, PCUS își pierde rolul de partid conducător, iar în decembrie 1991 este dizolvat. Deoarece PCUS întruchipa puterea supremă în regimul comunist, implozia lui a determinat și căderea Uniunii Sovietice. În urma tentativei de lovitură de stat din 19 august 1991, republicile unionale una după alta și-au proclamat independența. Iar la 8 decembrie 1991, președinții Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei semnează acordul de înființare a Comunității Statelor Independente (CSI) și proclamă încetarea existenței URSS. Statele membre ale CSI au adoptat programe de tranziție la economia de piață și democratizarea societății. Destrămarea URSS a însemnat falimentul unei dramatice iluzii care și azi mai persistă printre unele medii sociale din spațiul postsovietic.

După destrămarea URSS, liderii Partidului Comunist, în marea lor majoritate, au devenit subit anticomuniști feroce și victime ale sistemului pe care l-au servit timp de decenii. Cum putem explica această metamorfoză și, în primul rând, „trădarea” nomenclaturii sovietice de partid? Este o „rătăcire” a nomenclaturii, în primul rând a conducerii de vârf a partidului, sau o manifestare a unor legități istorice? De ce persoanele de vârf ale PCUS au trădat idealurile comuniste?

Cu certitudine, apariția unei personalități se datorează unor condiții specifice create la un moment dat de istorie. În acest moment totul depinde de capacitatea liderului politic de a prevedea efectele sociale ale propriilor acțiuni, îmbinate cu acțiunile maselor. Este important ca liderul politic să poată prevedea și evoluția ulterioară a evenimentelor. Mai este importantă și capacitatea liderilor de a-și armoniza propriile acțiuni cu activitatea și interesele maselor.

În acest context s-au manifestat legități care explică acest fenomen. Astfel, „când apare un conflict între interese și ideologia profesată, o lungă perioadă de timp oamenii se comportă în proporție de masă în conformitate cu interesele, iar nu cu ideologia lor” [36]. Merită reprodușă și o altă legitate: „Dacă acceptarea unei anumite ideologii de către un grup social presupune renunțarea la privilegiile pe care acest grup le are, atunci cea mai mare parte a membrilor grupului vor respinge această ideologie” [37].

O deschidere către valorile general-umane presupune acumularea de cunoștințe în domeniul politic, învățarea democrației fiind un proces dificil pentru țările cu un trecut totalitar. Acest proces presupune schimbări esențiale la nivel de conștiință, mentalitate, atitudini. Conștiința posttotalitară alege încă între valorile vechi, tradiționaliste, sovietice și cele noi, democratice. În această ordine de idei, constatăm că nu este încheiat procesul de formare a unui sistem unic necontradictoriu de valori proprii societății moldovenești la moment.

Concluzii

Experiența sovietică de a crea o formă de alternativă sistemului capitalist a suferit eșec. Sistemul sovietic care se baza pe proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție, pe munca forțată, economia centralizată și planificată, pe ideologia marxistă și dictatura de partid s-a dovedit a fi inefficient și falimentar. Falimentul Uniunii Sovietice a fost determinat nu exclusiv de eșecul politicii sale economice, ci mai curând de faptul că au fost ignorate arogant nevoile umane, simpla necesitate de a hrăni poporul. Un alt factor a fost ambiția partidului-stat de a condiționa și controla individul, în numele triumfului societății comuniste.

Renunțarea la așa valori general-umane ca: proprietatea privată, relațiile de piață, concurența și libertatea individului au determinat, în consecință, prăbușirea Imperiului Sovietic, în pofida faptului că muncitorii, țărâna colhoznică, intelectualitatea au muncit cinstit și cu jertfire de sine pentru edificarea unei societăți a echității sociale.

Arnold Toynbi considera că pe parcursul istoriei umane s-au format 31 de civilizații, dintre care 20 s-au stins. Desigur, cauzele destrămării au fost diferite, însă istoricii-cercetători cel mai des evidențiază una singură: **lipsa sau moartea lentă a democrației**. Cu alte cuvinte – secătuirea forțelor spirituale, în urma căreia venea neapărat și decăderea economică.

Referințe:

1. Hobsbawn Eric. O istorie a secolului XX. Era extremelor. - Chișinău: Cartier, 1999, p.13.
2. Cojocaru Gheorghe. Tratat de Uniune Sovietică. - Chișinău, 2005, p.23.
3. Marks K. și Engels F. Manifestul Partidului Comunist. - Chișinău, 1978, p.42.
4. Lenin V.I. Opere complete. Vol.35. - Chișinău, 1975, p.25.
5. Pipes Richard. Scurtă istorie a Revoluției ruse. - București, 1998, p.183.
6. Andropov I.V. Cuvântări și articole. - Chișinău, 1894, p.249.
7. Courtois Stephane. Dicționarul comunismului. - Iași, 2008, p.526.
8. Pipes Richard. Scurtă istorie a Revoluției ruse, p.189.
9. Paul Johnson. O istorie a lumii moderne 1920-2000. - București, 2003, p.270.
10. Richard Pipes. Scurtă istorie a Revoluției ruse, p.191.
11. Lynch Michael. Stalin și Hrușciov: URSS, 1924-1964. - București: ALL, p.52.
12. http://ro.wikipedia.org/wiki/Iosif_Vissarionovici_Stalin#Industrializarea
13. Courtois Stephane. Dicționarul comunismului. - Iași: Polirom, 2008, p.308.
14. Paul Johnson. O istorie a lumii moderne 1920-2000, p.271.
15. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.166.
16. Pierre Milza, Serge Berstein. Istoria secolului XX. - București, 1998, p.329.
17. http://ro.wikipedia.org/wiki/Iosif_Vissarionovici_Stalin#Industrializarea
18. Volkogonov Dmitrie. Lenin. O nouă biografie. - București: Lider, 1998, p.372.
19. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.196.
20. Conquest Robert. Marea teroare. O reevaluare. - București, 1998, p.371.
21. Dragnev Emil, Virgil Păslariuc, Igor Cașu și alții. Metodologia cercetării în domeniul studiilor sud-est europene: studii de caz. - Chișinău, 2009, p.111-112.
22. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.226.
23. Volkogonov Dmitrie. Lenin. O nouă biografie, p.419.
24. Merejkovski Dmitri. Rusia bolnavă. - Iași, 1996, p.68-69.
25. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.528.
26. Richard Pipes. Scurtă istorie a revoluției ruse, p.305.
27. Gozman V., Etkind A. De la cultul puterii la puterea oamenilor. - București, 1990, p.30.
28. McLean Lain. Dicționar de politică. - București, 2001, p.447.
29. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.453.
30. Volkogonov Dimitrie. Lenin. O nouă biografie, p.114.
31. Paul Johnson. O istorie a lumii moderne 1920-2000, p.656.
32. Jean Francois Soulet. Istoria comparată a statelor comuniste. - Iași: Polirom, 1998, p.226.
33. Stephane Courtois. Dicționarul comunismului, p.455.
34. Jean Francois Soulet. Istoria comparată a statelor comuniste, p.227.
35. Tismăneanu Vladimir. Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor. - Iași: Polirom, 2005, p.110.
36. Topolski Jerzy. Metodologia istoriei. - București, 1987, p.200.
37. Ibidem, p.200.

Prezentat la 29.06.2010